

УДК 336.226.211(470) «1914/1918»

Світлана Орлик

ТЕРНОПІЛЬСЬКЕ ПОЛЬОВЕ КАЗНАЧЕЙСТВО В СИСТЕМІ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ У МІСТАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто становлення та організаційні засади діяльності польових казначейств, які створювалися російською окупаційною владою у містах Галичини й Буковини в період Першої світової війни. Визначено, що вказані установи організовувалися з метою формування умов для успішної реалізації Російською імперією власної окупаційної фінансової політики на захоплених нею територіях. Досліджено нормативно-правове забезпечення процесу створення постійних польових казначейств у містах Галичини та Буковини як спеціальних фінансових органів. Окреслено роль, структуру, підпорядкування, підзвітність, завдання, функції, права та обов'язки місцевих польових казначейств на захоплених під час війни територіях Західної України. Звернено увагу на особливий склад, кваліфікацію кадрів та особливі відзнаки службовців постійних польових казначейств. Значну увагу акцентовано на компетенції місцевих польових казначейств у сфері надання банківських послуг, наданні послуг ощадної каси та зарахуванні податкових платежів до бюджету Російської імперії.

Ключові слова: Галичина, Буковина, польове казначейство, Перша світова війна, фінансова політика.

Вторгнення російських військ на територію Галичини й Буковини у вересні 1914 р. та встановлення контролю російської окупаційної влади в усіх сферах життєдіяльності регіону, у тому числі й фінансовій, зумовили необхідність створення казначейських органів.

Метою статті стало дослідження особливостей організації та діяльності місцевих польових казначейств у захоплених російськими військами містах Галичини й Буковини для встановлення їхньої ролі у реалізації фінансової політики Російської імперії на окупованих територіях.

Проблеми діяльності російських окупаційних органів управління в Галичині та Буковині різною мірою розглядалися багатьма українськими істориками, такими, як І. Берест [2], В. Великочий [3], В. Глизнер [5], І. Ільницький [7], І. Кучера [8], М. Литвин [9], І. Лозинська [10], В. Любченко [11], О. Мазур [12], О. Реєнт [17] та інші. Однак до проблеми фінансового управління вони торкалися лише дотично. Разом з тим, в історичній літературі, питання діяльності казначейських установ Російської імперії в українських губерніях отримали певне висвітлення, зокрема у працях М. Бармака [1], Б. Галя [4], О. Головка [6], В. Орлика [13], проте, усі ці праці стосуються періоду до Першої світової війни.

Неоціненний внесок у джерелознавство питань дослідження російських органів управління Галичини й Буковини періоду Першої світової війни належить відомому вітчизняному вченому Г. Папакіну. У статті «Джерела для дослідження історії Російських органів управління Східною Галичиною та Південною Буковиною під час Першої світової війни (1914–1917)» [14] ним вперше проаналізовано довідкові видання вітчизняних архівів та українську мемуаристику з питань створення та функціонування російських тимчасових регіональних державних інституцій на окупованих Російською імперією у період Першої світової війни західноукраїнських землях.

Джерельну базу дослідження склали фонди Центрального державного історичного архіву України у м. Києві – фонд 379 «Польове казначейство при Управлінні Військового генерал-губернатора Галичини», опис 1 за 1914–1915 рр., у якому є 20 одиниць зберігання та фонд 431 «Тернопільське польове казначейство при Військовому генерал-губернаторстві областей, зайнятих по праву війни», опис 1 за 1914–1917 рр., у якому нараховується 89 одиниць зберігання. Частина документів щодо створення та діяльності місцевих польових казначейств у містах Галичини та Буковини періоду 1914–1917 рр. знаходиться у фонді 361 «Канцелярія Військового генерал-губернатора областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни».

Як відомо, фінансове забезпечення військових потреб, особливо в умовах війни, має здійснюватися безперебійно. Тому важливою складовою фінансового устрою окупованих російською армією територій стала організація і відкриття польових казначейств. У Російській імперії як у постійно воюючої держави це питання законодавчо врегульоване ще з 1895 р. з ухваленням «Положення про діяльність польових казначейств» [15]. У серпні 1914 р. вводиться у дію нове положення «Про польові й фортечні казначейства» [16]. Відповідно до останнього положення, у районі дислокації армій створювалися польові й фортечні казначейства, у тому числі польові казначейства при штабах армій та управліннях, підпорядкованих головному начальнику

постачання армії, місцеві польові казначейства (постійні) в окупованих містах та польові казначейства (мобільні) при військових корпусах і загонах.

Саме положенням від 1914 р. затверджувалися штати польових і фортечних казначейств, у яких визначено основні й посилені оклади жалувань і столових, класи посад (табл. 1).

Таблиця 1

Штати для польових та фортечних казначейств

Назва посади	Кількість	Річний оклад утримання				Клас посади	Розряд пенсії
		Жалування		Столові			
		основне	посилене	основні	посилені		
Казначей	1	1800	1980	1800	1980	V	III ст.1
Касир	1	1000	1100	1000	1100	VI	III2 ст.
Бухгалтери	1	1000	1100	1000	1100	VI	III2 ст.
Помічники бухгалтера	2	700	770	700	770	VII	V
Присяжні рахівники	2	360	540	-	-	-	-
Нижчі чини:							
Писарі вищого окладу	2	72	108	-	-	-	-
Беззбройні рядові:	3	6	9	-	-	-	-
денщики;	1	6	9	-	-	-	-
для госп. Потреб							
Обози для польових казначейств включають:							
Обозних: молодш. унтер-офіцерів;	1	12	18	-	-	-	-
рядових	9	6	9	-	-	-	-
Коней: верхових	1	-	-	-	-	-	-
обозних	18	-	-	-	-	-	-
Возів	8	-	-	-	-	-	-

[16, арк.99].

Оскільки штаб армії Південно-Західного фронту розташувався у м. Брест-Литовську, то й головне польове казначейство знаходилося у цьому ж місті. Саме там і формувалися штати польових казначейств місцевого типу, які розміщувалися в містах Галичини й Буковини та мали характер постійних (не пересувних). Головному казначесві армії фронту належали усі права та обов'язки керівника казенної палати стосовно підвідомчих йому місцевих польових казначейств. Уже 5 вересня 1914 р. головний казначей Південно-Західного фронту Янишевський повідомляв телеграмою військовому генерал-губернаторові Галичини про те, що ним здійснено призначення всіх класних чинів польового казначейства, яке створювалося при військовому генерал-губернаторові Галичини та що очікується прибуття визначених осіб із місць їх попередньої служби [19, арк.7]. До штату польового казначейства при військовому генерал-губернаторові включено такі посади: по одній штатній одиниці казначея, бухгалтера, касира, дві посади помічників бухгалтера. Крім того головний казначей просив військового генерал-губернатора попідкуватися, до приїзду працівників казначейства про облаштування необхідного приміщення зі спеціальною коморою, в якій мала бути вогнетривка шафа для зберігання готівки та цінного казенного майна.

Таким чином, для розміщення польового казначейства у м. Львові надано будівлю колишньої австрійської скарбової каси, розташованій на площі Святого Духа. Звичайно, маючи на всій території Галичини й Буковини одне діюче польове казначейство з однією касою, вже через місяць його роботи, стала відчутною критична недостатність його штатної кількості. Виділене приміщення мало замалі розміри, і клієнти вимушені були в чергах «годинами стоять в холодних коридорах і навіть на вулиці» [19, арк. 32]. У жовтні 1914 р. головний казначей Південно-Західного фронту збільшив чисельність штату Львівського польового казначейства на дві особи [19, арк.17], а до середини грудня 1914 р. склад польового казначейства було «посилено призначенням одного

касира, двох помічників бухгалтера, двох писарів, одного присяжного рахівника і двох нижчих чинів для господарських потреб» [19, арк.32]. Такий стан речей змусив казначея Львівського польового казначейства звернутися до військового генерал-губернатора з клопотанням про розширення приміщення, що дозволило б відкрити додаткову касу та відділити бухгалтерію від прибутково-видаткової каси й організувати окремий продаж гербових знаків.

Невпинний ріст потреб у проведенні розрахункових операцій як військовими установами, так і приватними особами, складнощі, які виникали у повітах та містах під час таких операцій у процесі накопичення грошових коштів, отриманих від платників податків, диктували необхідність відкриття польових казначейств у містах Тернополі, Чернівцях, Станіславові. Але вирішення цього питання затягувалося. Лише 7 січня 1915 р. відкривається польове казначейство у м. Тернополі [19, арк.41]. Казначеем Тернопільського польового казначейства призначено статського радника Олексія Миколайовича Петліна, якого відряджено із Казанського казначейства. З першого дня роботи (7 січня 1915 р.) в Тернопільському казначействі видано 5 установчих організаційно-розпорядчих наказів: наказ № 1 – про відкриття казначейства, наказ № 2 – про розпорядок роботи, в якому встановлено, що «за екстреними вимогами військових та держаних чинів Казначейство має бути відкритим у будь-який час дня і ночі», накази № 3 і № 4 – відповідно, про встановлення графіка чергувань та про повідомлення спеціалістами щодо свого місця перебування у вільний час [20, арк.1 зв.]. Наказом № 5 затверджувався розподіл обов'язків особового складу, до якого входило п'ять спеціалістів вищого чину, а саме: для головного бухгалтера, колезького асесора, Леоніда Васильовича Лебедева (відрядженого із Вишневолоцького казначейства Тверської губернії), визначено такі обов'язки щодо ведення обліку таких книг та журналів: комірній книзі за формою № 45 (з додатками до неї), зведеного касового журналу за формою № 46, прибутково-видатковій книзі за операціями ощадної каси – форм № 9, книгах особових рахунків вкладників за поточними рахунками – форма № 1, про надходження коштів для оприбуткування – форма № 52, про суми, видані за переказами – форма № 53, про випадкові витрати, форма № 7 (з додатком до неї), журналу обліку надходжень, витрачання та залишків гербових знаків; для касира, колезького реєстратора, Федора Івановича Поду (відрядженого з Чернігівського казначейства Чернігівської губернії), визначено такі обов'язки: приймання та видача грошей, продаж гербових знаків та ведення книги надходжень і видатків квитанційних аркушів – форма № 16 б; для помічника головного бухгалтера, губерньського секретаря, Івана Олексійовича Попова (відряджений із Данківського казначейства), визначалися обов'язки щодо ведення: витратного реєстру за формою № 43, обліку коштів, які не відображалися в розрахункових книгах (готівковий фонд) – форма № 11 г, вхідного журналу – форма № 21, книги авансів за формою № 22, алфавіту утримань щодо сплати казенних та приватних боргів за формою № 23, книги особових рахунків вкладників ощадної каси за формою № 1; для помічника головного бухгалтера, губерньського секретаря, Миколи Григоровича Жулікова (відряджений із Веневського казначейства Тульської губернії), визначено такі обов'язки щодо ведення: журналу надходжень коштів за формою № 42, прибутково-видаткової книги з банківських операціях – форма № 44 а) і б), бухгалтерських книг з партикулярних сум за формою № 10 та спеціальних коштах за формою № 9, книги руху коштів за поточними рахунками за формою № 57; на присяжного рахівника, Павла Максимука, покладено обов'язок розмінювання коштів; на старшого писаря Андрія Дудника, покладено обов'язки діловода, які включали: ведення вхідного журналу, переписування документів та підшивка їх до справ; на молодшого писаря, Самсона Пирцхалова, покладалися обов'язки діловода-посильного, які передбачали: ведення вихідного журналу та розсильної книги, перепис документів та відправлення їх за призначенням [20, арк. 1 зв. – 2; 21, 46]. Крім того, Тернопільське польове казначейство доукомплектовано п'ятьма рядовими із військ [21, арк.53].

Уже у квітні 1915 р. казначей Тернопільського польового казначейства направив клопотання до військового генерал-губернатора Галичини щодо нагородження орденами Святого Станіслава 3-го ступеня підпорядкованих йому спеціалістів: головного бухгалтера, касира, двох помічників бухгалтера [21, арк. 45]. Одночасно подано нагородні листи на кожного претендента (табл. 2). Самого ж казначея О. Петліна управляючим Люблінською казенною палатою рекомендовано до нагородження орденом Святого Станіслава 2-го ступеня ще у жовтні 1914 р. [21, арк.17 зв. – 18].

На підставі даних таблиці 2 можемо констатувати, що освіта спеціалістів вищих чинів Тернопільського польового казначейства відповідала займаним посадам: казначей закінчив повний курс наук в імператорському Олександрівському ліцеї, усі інші закінчили повний курс наук в училищах. У службовців керівного складу казначейства стаж роботи у відомстві Міністерства фінансів на час подання документів до нагороди був доволі солідний, – у казначея становив 20 років, у головного бухгалтера – 18 років, а в інших спеціалістів – від 6 – до 13 років. Більшість із них уже мали нагороди та відзнаки. Навіть присяжний рахівник Павло Максимум у 1913 р. був нагороджений великою срібною медаллю на володимирській стрічці [21, арк. 20].

Таблиця 2

**Перелік спеціалістів Тернопільського польового казначейства, рекомендованих до
нагородження орденом Святого Станіслава 3-го ступеня**

1	ПІБ	Петлін Олексій Миколайович	Лебедев Леонід Васильович	Попа Федір Іванович	Попов Іван Олексійович	Жуліков Микола Григорович
2	Віросповідання	Православне	Православне	Православне	Православне	Православне
3	Чин	Стат. радник	Колезький асесор	Колезький реєстратор	Губернський секретар	Губернський секретар
4	Походження	Спадковий дворянин	Спадковий почесний громадянин	Особистий дворянин	З міщан	Із селян
5	Займана посада	Казначей	Бухгалтер	Касир	Помічник бухгалтера	Помічник бухгалтера
6	Клас посади	П'ятий	Шостий	Шостий	Сьомий	Сьомий
7	Жалування, (крб.)	Жал. – 1980 Столові – 1980 Всього: 3960	Жал. – 1100 Столові – 1100 Всього: 2200	Жал. – 1100 Столові – 1100 Всього: 2200	Жал. – 770 Столові – 770 Всього: 1540	Жал. – 770 Столові – 770 Всього: 1540
8	Освіта	Курси наук в Імператорсько му Олександрів- ському ліцеї	Повний курс наук у Кашинському повітовому училищі	Повний курс наук у Березин- ському 4-х класному міському училищі	Повний курс наук в Данковському міському училищі	Повний курс наук у Черкаському у міському училищі
9	З якого часу працював	3 2 травня 1895 р.	3 15 листопада 1897 р.	3 12 березня 1902 р.	3 1 січня 1909 р.	3 1 лютого 1907 р.
10	Стаж роботи у відомстві	3 1895 р.	3 1897 р.	3 1902 р.	3 1909 р.	3 1907 р.
11	З якого часу в останньому чині	3 20 травня 1910 р.	3 15 листопада 1913 р.	3 19 серпня 1912 р.	3 1 січня 1914 р.	3 1 лютого 1912 р.
12	З якого часу на займаній посаді	3 27 грудня 1914р.	3 27 грудня 1914р.	3 27 жовтня 1914р.	3 27 лютого 1914р.	3 27 грудня 1914р.
13	Відмітка про судимість або штрафи	Не було	Не було	Не було	Не було	Не було
14	Які мав нагороди	Височ. жалув. знак на пам'ять 100-річчя створення імперат. Олександр. ліцею; бронзова медаль на пам'ять 300- річчя царства сім'ї Романових	Не було	Височ. жалув. бронзова медаль на пам'ять 300- річчя царства сім'ї Романових	Височ. жалув. бронзова медаль на пам'ять 300- річчя царства сім'ї Романових	Височ. жалув. бронзова медаль на пам'ять 300- річчя царства сім'ї Романових
15	Дата нагороджен ня	19 жовтня 1911р. 21 лютого 1913р.	-	21 лютого 1913 р.	21 лютого 1913 р.	21 лютого 1913 р.

Складено автором за даними [21, арк. 17 зв. – 18].

Що стосується восьми нижчих чинів цього казначейства, – старшого і молодшого писарів, присяжного рахівника та рядових, – то їх також мали намір нагородити. У березні 1915 р. їх рекомендували до нагородження медалями «За сумління», але подані списки канцелярія військового генерал-губернатора Галичини повернула, мотивуючи тим, що до нагороди можна представляти лише $\frac{1}{4}$ всього особового складу нижчих чинів [21, арк.19, 20, 32]. І що примітно, одного зі списку на отримання зазначеної вище нагороди, рядового Івана Агаркова, вже у серпні того ж року віддано під арешт на дві доби та відправлено назад у військо за лінощі та неналежну поведінку [21, арк. 6].

Під час другої окупації російськими військами Галичини й Буковини, початок якої офіційно датується 18 червнем 1916 р., після встановлення військової влади, головний начальник постачання Південно-Західного фронту, генерал-ад'ютант Ельснер спільно із виконувачем обов'язків головного казначея армії, надвірним радником Ніколаєвим зверталися до головнокомандувача Південно-Західного фронту з листом-клопотанням (від 17 серпня 1916 р.) про відкриття на окупованих територіях польових казначейств у містах Тернополі та Чернівцях. У листі зазначалося, що «відсутність у межах генерал-губернаторства казначейств створює надзвичайні складнощі у справі користування кредитами на задоволення грошовим забезпеченням чинів цивільних управлінь зайнятих областей, а також у справі здійснення різного роду грошових операцій щодо надходження сум», а тому виникає нагальна необхідність «для обслуговування адміністративних установ генерал-губернаторства і деяких військових частин, у т.ч. для розміну грошей, продажу гербових марок і знаків та прийому різних видів зборів, мита і податків, котрі мали надходити в названих областях від Управління податкової частини» [31, арк.1–1 зв.].

У свою чергу, військовий генерал-губернатор Галичини клопотав перед головним начальником постачань Південно-Західного фронту та міністром фінансів про доцільність відкриття польових казначейств ще й у містах Чернівцях та Станиславові, оскільки вони цього вкрай потребували, аргументуючи відповідною кількістю населення й економічним значенням. Відсутність достатньої кількості польових казначейств змушувало війська та цивільні установи відряджати уповноважених осіб на далекі відстані за отриманням чи здачею грошових коштів [19, арк.37, 44].

Тернопільське польове казначейство, як свідчить наказ № 1, розпочало свою діяльність «після проведення молебні й освячення приміщення ... о 12 годині дня 25-го вересня 1916 р.» по вулиці Голуховського у будинку № 1 [22, арк. 9; 23, арк.1]. Казначеем Тернопільського казначейства у серпні 1916 р. призначено статського радника А. Славинського, який працював на цій посаді до 27 грудня 1916 р. і був переведений на посаду помічника управляючого Володимирською казенною палатою. Відповідно до наказу № 6 від 1 жовтня 1916 р. по Тернопільському казначейству, у штаті відновленого казначейства рахувалися такі посади: бухгалтер, касир, 2 помічники бухгалтера, 2 молодших писаря, 2 присяжних рахівника [23, арк. 2 зв. – 3]. Слід відмітити, що під час другої окупації, «бум» нагородження помітно вщух. Із працівників Тернопільського казначейства лише бухгалтера Андреева удостоєно нагородою, – орденом Святого Станіслава 2-го ступеня, – «за труди, понесені при обставинах військового часу» [23, арк. 9].

Пізніше, починаючи з 2 жовтня 1916 р., у м. Чернівцях розпочало свою діяльність місцеве польове казначейство [24, арк. 2, 4]. При військових корпусах армії Південно-Західного фронту активно створювалися й мобільні польові казначейства. Так, наказом начальника штабу Верховного головнокомандувача за № 1552 від 12 листопада 1916 р. головному казначею армій Південно-Західного фронту доручалося створення польових казначейств при 3-ому і 5-ому кавалерійських корпусах [18]. Відповідно до звітів управління фінансовими справами, податкові кошти та інші платежі здавалися до польових казначейств, які функціонували в місцях дислокацій військ на окупованих територіях: при штабах VII-ої та VIII-ої армії, – Проскурівське і Кам'янець-Подільське, а також корпусні польові казначейства: при 7-ому корпусі Сибірської армії, 11-ому, 12-ому, 18-ому, 23-ому, 26-ому та 36-ому корпусах різних армій [25, арк. 64].

Польові казначейства обслуговували не тільки війська, а й приймали готівкові кошти державних податків, зборів від уповноважених збирачів та безпосередньо від платників податків, а також митні та інші неподаткові платежі, у тому числі штрафи, отримували та реалізовували гербові знаки, здійснювали різні вирахування та утримання, зберігали грошові кошти, проводили операції з переказу коштів іншим казначействам та установам Державного банку, обслуговували депозити, виконували функції ощадних кас тощо.

У цілому польові казначейства окупованих територій Галичини й Буковини працювали, керуючись загальними правилами, встановленими нормативними актами Міністерства фінансів до війни і діяли в усій імперії. Операційна багатофункціональність польових казначейств обумовлювала їхню підзвітність за відповідними напрямками видів діяльності. Крім того звітність до відповідних фінансових установ подавалася ними у терміни, встановлені в мирний період: щодо

державних доходів і витрат – до управління головного казначея армії Південно-Західного фронту; щодо надходження та витрачання спеціальних коштів і депозитів – до Тимчасової ревізійної комісії у Петрограді; щодо банківських операцій – до Московської контори Державного банку [26, арк.4].

Про активність ощадних операцій свідчать дані таблиці 3, з якої видно, що за 8 місяців роботи у 1915 р. Тернопільського польового казначейства отримано від вкладників готівкових коштів на суму 215,4 тис. крб., видано вкладникам – 81,2 тис. крб. та виплачено відсотків за виданими депозитами на суму 156,7 крб.

Таблиця 3

Відомість про надходження та виплату коштів за вкладами ощадної каси при Тернопільському польовому казначействі, за січень – серпень 1915 р.

Місяці 1915 р.	Доходи			Витрати			
	Готівковими коштами		Зараховано на особові рахунки коштів, що надійшли в інші польові ощадні каси (крб., коп.)	Готівковими коштами			Списано з особових рахунків, коштів із вкладів інших польових ощад. кас (крб., коп.)
	від вклад- ників (крб., коп.)	по книжках виданих іншими польовими ощад. касами (крб., коп.)		видано капіталу (крб., коп.)	виплаче но % (крб., коп.)	видано по книжках інших польових ощад. кас (крб., коп.)	
Січень	20431			834			
Лютий	8074	350		10790			
Березень	35988	1830	450	4852		49	
Квітень	63001	3590		9490	6,74	890	400
Травень	20935, 32	19583		9219,60	3,15	425	500
Червень	19248, 5	8105	4200	20517	45,68	3999	9
Липень	25445, 61	9813,36	16150	9592	58,83	5734,17	122,50
Серпень	22310, 37	4019,65	10350	15887	42,30	3652,15	200
Усього	21543 3,8	47291,10	31150	81181,60	156,70	14749,32	1231,50

Складено автором за даними [27, арк.1, 4, 12, 17, 22, 32].

Зазвичай, вкладниками ощадних кас були чиновники, військові різних чинів та рядові, в окремих випадках військові підрозділи та цивільні організації. Так, 7 травня 1915 р. «Російська бібліотека» у м. Тернополі відкрила депозит на суму 20 тис. крб. Упродовж січня-серпня 1915 р. з проханням оформити ощадні книжки до Тернопільського польового казначейства звернулися такі військові підрозділи та госпіталі: 2-й парк 82-ої паркової артилерійської бригади на суму 12,5 тис. крб. (господарчі суми), 1-й парк 82-ої паркової артилерійської бригади на суму 20 тис. крб. (господарчі суми), 35-а бригада державного ополчення на суму 3 тис. крб. (господарчі суми), 480-ий польовий рухомий госпіталь на суму 3 тис. крб. (господарчі й артільні суми), етапно-господарчий відділ штабу армії на суму 11140 крб. 37 коп. (економія від постачання гурту); 1-а пошукова рота у розмірах: 2000 крб. – артільна сума, 2000 крб. – господарча сума, і 950 крб. – особливий офіцерський капітал, та інші [28, арк. 1–5, 8–10]. 15 квітня 1915 р. Тернопільський казначей інформував головного казначея Південно-Західного фронту про відкриття трьох ощадних книжок на загальну суму 20 тис. крб. за призначенням господарських коштів, власниками яких була 82-га паркова артилерійська бригада [27, арк.5; 28, арк. 4].

Зазначені операції свідчать про те, що кошти, які отримували військові підрозділи з казни для військових потреб, не використовувалися повною мірою на цільові потреби, при цьому вони й не поверталися на спеціальні бюджетні рахунки казначейства, а вкладалися на депозитні суми з метою отримання не облікованих відсотків (прибутків). У свою чергу, казна мала значні витрати на виплату відсотків за такими депозитами. Масовість такого роду зловживань стала відомою військовому міністерству та управлінню головного казначея Південно-Західного фронту і викликала їх відповідну реакцію. У листі до польових казначейств головне казначейство зазначало, що на суми, які фактично належали казні, «не можуть нараховуватися відсотки», вони повинні повертатися на спеціальні рахунки казначейства або ж на прості поточні казначейські рахунки, без нарахування відсотків [26, арк. 42].

Усі польові казначейства, відкриті у Галичині й Буковині, щомісяця (упродовж перших днів місяця) в обов'язковому порядку мали посвідчуватися відповідною ревізійною комісією, як того й вимагало діюче законодавство [16]. Склад комісії щомісяця змінювався та затверджувався окремим наказом військового генерал-губернатора [24, арк. 6, 17, 27, 72, 197]. До комісії входили військові чини штабу та канцелярії військового генерал-губернатора у кількості не менше 5-ти осіб (голова комісії і 4 особи – члени комісії). Результати ревізії каси (термінової чи раптової) оформлялися актами за встановленою формою № 90) «Про термінове посвідчення каси польового казначейства» [24, арк. 22, 31, 41, 45, 52, 71, 80], де вказувалися залишки кредитних білетів і монет (золотих, срібних, мідних), залишки розмінних марок та казначейських знаків, цінних паперів (заставних, процентні папери, векселі). Пізніше у даній формі з'явилися рядки, в яких фіксувалися залишки іноземної монети (золотої, срібної і мідної). Ця форма доповнювалася додатком «Відомість про бланки по банківських операціях, наявних у польовому казначействі при терміновому посвідченні» [24, арк. 24] з даними станом на 1 число кожного місяця. Окремо складалася «Відомість про наявність гербових знаків та іншого казначейського майна, що знаходиться на зберіганні в коморі польового казначейства» [24, арк. 23, 32, 53, 69, 82–83] із відповідними даними станом на 1 число місяця. Таким чином здійснювався контроль за збереженням грошових коштів та матеріальних цінностей у польових казначействах.

Про факти не проведення відповідних ревізій наголошувало управління головного казначея армій Південно-Західного фронту. Акцентувалася увага на тому, що навіть головнокомандувач арміями Південно-Західного фронту був стурбований необхідністю проведення регулярних ревізій кас польових казначейств. З цього приводу головний казначей роз'яснював, що «з метою запобігання повторення випадків не посвідчення каси першого числа кожного місяця» необхідно своєчасно організувати відповідні комісії та забезпечувати обов'язкову присутність на них казначея і бухгалтера польового казначейства [26, арк. 17].

Незважаючи на підзвітність польових казначейств із банківських операціях перед Московською конторою Державного банку, всі вони були «приписані» до Київської контори Державного банку для вирішення поточних питань, пов'язаних із постачанням готівкових коштів, підкріпленням розмінного й оборотних капіталів та інших господарчих питань [26, арк. 15]. А тому при кожному черговому закритті польових казначейств, які розміщувалися на окупованих територіях Галичини й Буковини, у зв'язку із поразками російської армії і виведенні військ, майно та документація вивозилися до Київської контори Державного банку на збереження. Завдяки цьому нині в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві збереглися спеціальні фонди – фонд 379 «Польове казначейство при Управлінні Військового генерал-губернатора Галичини» за 1914–1915 рр. та фонд 431 «Тернопільське польове казначейство при Військовому генерал-губернаторстві областей, зайнятих по праву війни» за 1914–1917 рр.

Діяльність Тернопільського польового казначейства у військовому генерал-губернаторстві Галичини була припинена у липні 1917 р., а саме казначейство передислоковане до Києва разом із майном та документацією, – кошти та бланки суворої звітності в опечатаних скринях були здані в Київське казначейство на тимчасове зберігання, інвентар – у приміщення Казенної палати [26, арк. 51]. Деяке з інвентаря під час транспортування втрачено, оскільки при відправленні зі станції м. Проскурова вагон із казначейським майном прикріплювався останнім до пасажирського потяга, а під час руху сталося зіткнення, внаслідок чого відкрилися двері товарного вагону, з якого випало деяке інвентарне майно, про що складено відповідний акт [22, арк. 51–51 зв.]. Таким чином, Тернопільське польове казначейство продовжило свою діяльність 17 липня 1917 р. у приміщенні відділення Київського казначейства, що розташовувалося по вул. Володимирівській у м. Києві [22, арк. 53, 54]. Проте вже 24 липня 1917 р. його відправлено у м. Прилуки Полтавської губернії. Юридично Тернопільське казначейство припинило свою діяльність відповідно до наказу головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту від 21 серпня 1917 р. [26, арк. 66] та мало повернутися із м. Прилук до м. Києва [22, арк. 55, 58, 64]. Фактично, за певними невизначеними причинами, Тернопільське польове казначейство не було остаточно розформоване до кінця вересня 1917 р. З даного приводу 28 вересня 1917 р. головний казначей Південно-Західного фронту писав у Тернопільське казначейство: «подальше зволікання в розформуванні казначейства викликає, з одного боку, зайве обтяження витрат державного казначейства, а з іншого боку, є небажаним в інтересах справи, оскільки чини Тернопільського казначейства призначені за переводом в інші казначейства на відповідні посади» [22, арк. 75]. У будь-якому разі до кінця вересня, максимум на початок жовтня 1917 р., Тернопільське польове казначейство перестало існувати.

Отже, польові казначейства постійного (стаціонарного) типу, які відкривалися російськими загарбниками на окупованих територіях Галичини й Буковини, мали на меті забезпечення військових та цивільних фінансових потреб окупаційної влади. Саме місцеві польові казначейства

акумулювали надходження коштів від сплати податків на окупованих територіях. Вони виконували універсальні фінансові функції – надавали банківські послуги та послуги ощадної каси. Польові казначейства одночасно виконували й контрольні функції за надходженням та витрачанням бюджетних коштів. Нестабільність становища російських військ на західноукраїнських землях та незначне кадрове забезпечення спричинялися до затримки у відкритті необхідної кількості польових казначейств в окупованих містах відповідного регіону.

Необхідно зазначити, що у фінансовій сфері підбір кадрів здійснювався значно ретельніше, ніж в інших окупаційних структурах, зокрема поліції та цивільних органах окупаційної влади, стосовно яких більшість дослідників констатувала низький рівень кадрового забезпечення. У польові казначейства окупованої Галичини й Буковини відряджали достатньо освічених та досвідчених спеціалістів, здебільшого із казенних палат і казначейств російських та українських губерній, а також спеціалістів зі значним досвідом роботи у корпусних казначействах. Під час першого вторгнення російських військ у Галичину й Буковину спостерігалася ейфорія у масовій роздачі орденів і медалей співробітникам новостворених польових казначейств, які ще не мали жодних здобутків, – ніби лише за те, що ці спеціалісти погодилися працювати у ризикових умовах військового часу. Таким чином, Тернопільське польове казначейство, як і інші установи казначейської служби російської влади на захоплених теренах Західної України, реалізовувало імперську окупаційну політику у фінансовій сфері.

Список використаних джерел

1. Бармак М. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Тернопіль: Видавництво Астон, 2007. 512 с.
2. Берест І. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Львів, 2009. 22 с.
3. Великочий В.С. Австро-Угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. Проблеми історії України XIX–XX ст. Вип. XVII. С.373–389.
4. Галь Б. Інтеграція української еліти до політико-адміністративних структур Російської імперії у XVIII – першій третині XIX ст.: дис... кандидата історичних наук: 07.00.01. Дніпропетровськ, 2000. 195 с.
5. Глизнер В. Адміністративно-територіальний поділ Галичини та Буковини Російською окупаційною владою в 1914–1918 рр. Схід. 2014. № 4. С.79–83.
6. Головка О. Казенні палати як органи управління фінансами Російської імперії в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.: організаційно-правові засади діяльності // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2006. Випуск 42. URL: <http://zavantag.com/docs/11/index-2130300-1.html?page=9> (дата звернення: 5.04.2017); Головка О.М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): історико-правове дослідження: моногр. Х.: СІМ, 2005. 447 с.
7. Ільницький І. Діяльність цивільних органів влади Галичини у роки Першої Російської окупації (Серпень 1914 р. – Червень 1915 р.) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. Київ, 2015. Серія 6: Історичні науки, Вип. 13. С. 76–81.
8. Кучера І.В. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Чернівці, 2005. 18 с.
9. Литвин М. Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми // Військово-науковий вісник. Вип.7. 2005.С.35–47.
10. Лозинська І.Г. Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Львів, 2010. 19 с.
11. Любченко В. Б. Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині // Велика війна (1914–1918) і Україна. К., 2013. С. 248–300.
12. Мазур О. Я. Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914–1918): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Львів, 1997. 22 с.; Мазур О. Я., Сухий О.М. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: агресивні акції австрійської влади // Держава та армія. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2000. № 408. С. 73–78.; Мазур О.Я., Патер І. Г. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) // Держава та армія. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2007. № 584. С. 44–52.
13. Орлик В. М. Казенні палати в системі фінансового управління Російської імперії в кінці XVIII – у XIX ст. (на матеріалах Київської губернії) // Український історичний журнал, 2003. № 2. – С. 66–73.
14. Папакін Г. Джерела для дослідження історії російських органів управління Східною Галичиною та Південною Буковиною під час Першої світової війни (1914–1917) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2009. Число 16. С. 64–76.
15. Положение о деятельности Полевых Казначейств: № 11575 от 22 апреля 1895 г. // Полное собрание законов Российской империи. СПб., 1899. Т.XV. С. 236–241.
16. Положение о полевых и крепостных казначействах, от 18 августа 1914 г. // Центральный державный исторический архив Украины, м. Київ (далі – ЦДАК України. Ф. 431. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 93–102.
17. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с.; Реєнт О. П., Сердюк О. В., Шевченко В. В. Економічне становище в підросійській Україні / Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. К., ТОВ «КЛЮ», 2013. С.378–408.
18. Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного главнокомандующего за 1916 год / Россия. Штаб Верховного Главнокомандующего (1914–1917). 1916. Ч. 3: № 1340 (29 сентября 1916 года). № 1626 (22 ноября 1916 года). 1916.
19. ЦДАК України. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 90.
20. ЦДАК України. Ф.431. Оп. 1. Спр. 3а.
21. ЦДАК України. Ф. 431. Оп. 1. Спр. 3. 22.

ЦДІАК України. Ф.431. Оп.1. Спр. 31. 23. ЦДІАК України. Ф.431. Оп.1. Спр. 29. 24. ЦДІАК України. Ф. 361. Оп.1. Спр. 1047. 25. ЦДІАК України. Ф.377. Оп.1. Спр. 96а. 26. ЦДІАК України. Ф. 431. Оп. 1. Спр. 30. 27. ЦДІАК України. Ф. 431. Оп.1. Спр. 7. 28. ЦДІАК України. Ф.431. Оп.1. Спр. 6.

References

1. Barmak M. Formuvannya vladnykh instytutsiy Rosiys'koyi imperiyi na Pravoberezhniy Ukrayini (kinets' XVIII – persha polovyna XIX st.) [Formation of the power institutions of the Russian Empire in the Right-Bank Ukraine (the end of the XVIII – the first half of the XIX century)]. Ternopil': Vydavnytstvo Aston, 2007. 512 s. 2. Berest I. Sotsial'ne stanovyshche naselennya Skhidnoyi Halychyny i Zakhidnoyi Volyni v roky Pershoyi svitovoyi viyny [Social position of the population of Eastern Halychyna and Western Volhynia during the First World War]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk. L'viv, 2009. 22 s. 3. Velykochyy V.S. Avstro-Uhors'ka polityka v Halychyni periodu Pershoyi svitovoyi viyny: shtrykhy do analizu ukrayins'koyi istoriohrafiiy [Austro-Hungarian Politics in Halychyna during the First World War: A Stroke for an Analysis of Ukrainian Historiography]. Problemy istoriyi Ukrayiny XIX–XX ct. Vyp. XVII. S.373–389. 4. Hal' B. Intehratsiya ukrayins'koyi elity do polityko-administratyvnykh struktur Rosiys'koyi imperiyi u XVIII – pershiy tretyni XIX st. [Integration of the Ukrainian elite into the political-administrative structures of the Russian Empire in the XVIII – first third of the XIX century]: dys... kandydata istorychnykh nauk: 07.00.01. Dnipropetrovs'k, 2000. 195 s. 5. Hlyzner V. Administratyvno-terytorial'nyy podil Halychyny ta Bukovyny Rosiys'koyu okupatsiynoyu vladoyu v 1914–1918 rr. [Administrative-territorial division of Halychyna and Bukovina by Russian occupation authorities in 1914–1918]. Skhid. 2014. #4. S.79–83. 6. Holovko O. Kazenni palaty yak orhany upravlinnya finansamy Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayini u druhyi polovyni XIX – na pochatku XX st.: orhanizatsiyno-pravovi zasady diyal'nosti [State Chambers as the financial management bodies of the Russian Empire in Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries: organizational and legal principles of activity] // Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya yurydychna. 2006. Vypusk 42. URL: <http://zavantag.com/docs/11/index-2130300-1.html?page=9>; Holovko O.M. Finansova administratsiya Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayini (kinets' XVIII – pochatok XX st.): istoriko-pravove doslidzhennya [Financial Administration of the Russian Empire in Ukraine (end of the XVIII – early XX centuries): historical and legal research]: monohr. Kh.: SIM, 2005. 447 s. 7. P'nyts'kyy I. Diyal'nist' tsyvil'nykh orhaniv vlady Halychyny u roky Pershoyi Rosiys'koyi okupatsiyi (Serpen' 1914 r. – Cherven' 1915 r.) [Activities of the Civil Authorities of Halychyna during the First Russian Occupation (August 1914 – June 1915)]. Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: zbirnyk naukovykh prats'. Kyiv, 2015. Seriya 6: Istorychni nauky, Vyp. 13. S. 76–81. 8. Kuchera I.V. Polityka rosiys'koyi okupatsiynoyi administratsiyi v Skhidniy Halychyni u 1914–1917 rr. [The policy of the Russian occupation administration in Eastern Halychyna in 1914–1917]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk. Chernivtsi, 2005. 18 s. 9. Lytvyn M. Ukrayina u Pershiy svitoviy viyni: suchasna rosiys'ka istoriohrafiiya problemy [Ukraine in the First World War: Contemporary Russian Historiography of the Problem]. Viys'kovo-naukovyy visnyk. Vyp.7. 2005.S.35–47. 10. Lozyn's'ka I.H. Rosiys'ki voyenni heneral-hubernatorstva u Halychyni v period Pershoyi svitovoyi viyny [Russian military governor-general in Galician ranks during the First World War]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk. L'viv, 2010. 19 s. 11. Lyubchenko V. B. Rosiys'ka okupatsiyna administratsiya u Halychyni ta na Bukovyni [Russian occupation administration in Halychyna and in Bukovina]. Velyka viyna (1914–1918) i Ukrayina. K., 2013. S. 248–300. 12. Mazur O. Ya. Skhidna Halychyna u roky Pershoyi svitovoyi viyny (1914–1918) [Eastern Halychyna during the First World War (1914–1918)]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk. L'viv, 1997. 22 s.; Mazur O. Ya., Sukhyy O.M. Ukrayins'ke naselennya Halychyny na pochatku Pershoyi svitovoyi viyny: ahresyvni aktsiyi avstriys'koyi vlady [Ukrainian population of Halychyna at the beginning of the First World War: aggressive actions of the Austrian authorities]. Derzhava ta armiya. Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». L'viv, 2000. # 408. S. 73–78.; Mazur O.Ya., Pater I.H. Halyts'ka «Ruyina»: sotsial'no-ekonomichne stanovyshche Skhidnoyi Halychyny (1914–1915 rr.) [Halychyna «Ruin»: socio-economic situation of the Eastern Halychyna (1914–1915)]. Derzhava ta armiya. Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». L'viv, 2007. # 584. S. 44–52. 13. Orlyk V.M. Kazenni palaty v systemi finansovoho upravlinnya Rosiys'koyi imperiyi v kints' XVIII – y XIX st. (na materialakh Kyivskoyi huberniyi) [State Chambers in the system of financial management of the Russian Empire at the end of the 18th – the 19th centuries. (On materials of the Kiev province)]. Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal, 2003. # 2. – S. 66–73. 14. Papakin H. Dzhherela dlya doslidzhennya istoriyi rosiys'kykh orhaniv upravlinnya Skhidnoyi Halychynoyu ta Pivdennoyi Bukovynoyu pid chas Pershoyi svitovoyi viyny (1914–1917) [Sources for the study of the history of the Russian authorities of Eastern Halychyna and Southern Bukovina during the First World War (1914–1917)]. Spetsial'ni istorychni dystsypliny: pytannya teorii ta metodyky. Kyiv, 2009. Chyslo 16. S.64–76. Polozhenie o deyatel'nosti Polevykh Kaznacheistv: № 11575 ot 22 aprelya 1895 g. // Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. SPb., 1899. T.XV. S. 236–241. 16. Polozhenie o polevykh i krepostnykh kaznacheistvakh, ot 18 avgusta 1914 g. // TsDIAK Ukrayiny. (Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m.Kyiv). F. 431. Op. 1. Spr. 17. Ark. 93–102. 17. Reyent O.P. Ukrayina v impers'ku dobu (XIX – pochatok XXst.) [Ukraine in the imperial era (XIX – early XX centuries)]. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2003. 340s.; Reyent O.P., Serdyuk O.V., Shevchenko V.V. Ekonomichne stanovyshche v pidrosiys'kiy Ukrayini [The Economic Situation in Russian Ukraine]. Velyka viyna 1914–1918 rr. i Ukrayina. K., TOV «KLIIO», 2013. S.378–408. 18. Rossiya. Shtab Verkhovnogo Glavnokomanduyushchego (1914–1917). Prikazy nachal'nika Shtaba Verkhovnogo glavnokomanduyushchego za 1916 god / Rossiya. Shtab Verkhovnogo Glavnokomanduyushchego (1914–1917). 1916. Ch. 3: № 1340 (29

sentyabrya 1916 goda). № 1626 (22 noyabrya 1916 goda). 1916. 19. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u m. Kyyyevi (TsDIAK Ukrayiny). F. 361. Op. 1. Spr. 90. 20. TsDIAK Ukrayiny. F.431. Op. 1. Spr. 3a. 21. TsDIAK Ukrayiny. F.431. Op.1. Spr.3. 22. TsDIAK Ukrayiny. F.431. Op.1. Spr. 31. 23. TsDIAK Ukrayiny. F.431. Op.1. Spr. 29. 24. TsDIAK Ukrayiny. F.361. Op.1. Spr. 1047. 25. TsDIAK Ukrayiny. F.377. Op.1. Spr. 96a. 26. TsDIAK Ukrayiny. F.431. Op.1. Spr. 30. 27. TsDIAK Ukrayiny. F. 431. Op.1. Spr. 7. 28. TsDIAK Ukrayiny. F.431. Op.1. Spr. 6.

Светлана Орлик

ТЕРНОПОЛЬСКОЕ ПОЛЕВОЕ КАЗНАЧЕЙСТВО В СИСТЕМЕ КАЗНАЧЕЙСКОЙ СЛУЖБЫ РОССИЙСКОЙ ОККУПАЦИОННОЙ ВЛАСТИ В ГОРОДАХ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье рассмотрено становление и организационные основы деятельности полевых казначейств, которые создавались российской оккупационной властью в городах Галичины и Буковины в период Первой мировой войны. Определено, что указанные учреждения организовывались с целью создания условий для успешной реализации Российской империей оккупационной финансовой политики на захваченных ею территориях. Исследовано нормативно-правовое обеспечение процесса создания постоянных полевых казначейств в городах Галичины и Буковины как специальных финансовых органов. Определено роль, структуру, подчинение, подотчетность, задачи, функции, права и обязанности местных полевых казначейств на захваченных во время войны территориях Западной Украины. Обращено внимание на личный состав, квалификацию кадров и особые отличия служащих постоянных полевых казначейств. Акцентировано внимание на компетенции местных полевых казначейств в сфере предоставления банковских услуг, предоставлении услуг сберегательной кассы и зачислении налоговых платежей в бюджет Российской империи.

Ключевые слова: Галичина, Буковина, полевое казначейство, Первая мировая война, финансовая политика.

Svitlana Orlyk

TERNOPIL FIELD-TYPE TREASURY IN THE SYSTEM OF TREASURY SERVICE OF THE RUSSIAN OCCUPYING AUTHORITIES IN THE CITIES OF WESTERN UKRAINE DURING THE FIRST WORLD WAR

The formation and organizational principles of the field-type treasuries created by the Russian occupying authorities in the cities of Halychyna and Bukovina during the First World War were considered. It was determined that these institutions were formed in order to create conditions for the successful implementation by the Russian empire its own occupying financial policy in the occupied territories. The legal and regulatory support of the process of creating permanent field-type treasuries in the cities of Halychyna and Bukovina as special financial bodies was studied. The role, structure, jurisdiction, accountability, objectives, functions, rights and responsibilities of local field treasuries in the occupied territories of Western Ukraine during the war were considered. The workforce, qualified personnel and special awards for the officers of permanent field treasuries were taken into account. Particular attention was focused on the competences of the local field-type treasuries in the provision of banking services, the saving services and transfer of tax payments to the budget of the Russian Empire.

Key words: Halychyna, Bukovina, field-type treasury, the First World War, financial policy.